

بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی

مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها^۱

ولی قربانی^۲

چکیده

نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان می‌تواند ناشی از ویژگیهای فردی و یا شرایط محیطی باشد که این افراد در آن زندگی می‌کنند. شناخت این ویژگیها و شرایط می‌تواند به کتابداران کتابخانه‌های دبیرستانی کمک کند تا با شناسایی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان به مجموعه‌سازی متناسب با این نیازها همت گمارند. در این پژوهش با در نظر گرفتن هرم نیازهای مازلو و هدفهای کلی نظام آموزش متوسطه، الگویی از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی ارائه شده است و سپس با استفاده از این الگو به تعیین اولویت نیازهای اطلاعاتی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان و همچنین ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی در برآوردن این نیازها پرداخته شده است. در این الگو نیازهای اطلاعاتی به چهار گروه نیازهای فردی، نیازهای آموزشی و تحصیلی، نیازهای سیاسی و اجتماعی و نیازهای مذهبی و معنوی تقسیم‌بندی شدند. نمونه‌ای برابر با ۳۹۵ نفر دانش‌آموز ۲۰۰ دبیر به پرسشنامه جواب دادند. بین گروه‌های چهارگانه نیازهای اطلاعاتی، نیازهای فردی و مذهبی از نظر دانش‌آموزان اولویت اول را دارا هستند و نیازهای آموزشی و سیاسی و اجتماعی در مرتبه‌های بعدی قرار دارند. به نظر دبیران نیازهای مذهبی اولویت اول و نیازهای سیاسی و اجتماعی، آموزشی و فردی به ترتیب در مراحل بعدی اولویت قرار دارند. بین نظرات دبیران و دانش‌آموزان درباره نیازهای اطلاعاتی تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نظرات دانش‌آموزان دبیرستانی درباره نیازهای اطلاعاتی آنها از جنس و ناحیه تخصیص آنها مستقل نیست و این متغیرها بر نظرات دانش‌آموزان تاثیر دارند. بین اولویت نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان و توانایی مجموعه منابع این کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها، همخوانی وجود ندارد.

۱ - مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی به راهنمایی دکتر مهری پریخ.

۲ - کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی.

مقدمه

رفتارهای آدمی از انگیزه‌ها و نیازهای خاص و در عین حال همگانی سرچشمه می‌گیرد آگاهی از این نیازها می‌تواند به شناخت زمینه‌ای که ارضای مطلوب نیازهای را میسر می‌سازد یاری رساند. نیازی خاصی که در این پژوهش مورد توجه می‌باشد، نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان دوره متوسطه دبیرستانهای عادی است. تعریفی که برای نیاز اطلاعاتی مورد نظر است همانهایی است که لاین (Line, 1971) و بابایی (۱۳۷۶: ۷) ارائه داده‌اند (۱) " آنچه که فرد در کار تحقیق و رشد شخصیتی به آن محتاج است "؛ (۲) " نیاز اطلاعاتی نیازهایی هستند که از طریق خدمات اطلاع‌رسانی و مواد کتابخانه‌ای ارضاع می‌شوند ". دوره متوسطه مقطعی از تحصیلات بعد از دوره سه ساله راهنمای و قبل از دوره پیش‌دانشگاهی است. دبیرستانهای عادی، دبیرستانهایی هستند که با بودجه آموزش و پرورش و تحت نظارت مستقیم آن اداره، اداره می‌شود.

نیازهای اطلاعاتی می‌تواند زاده سائقهای اساسی انسانی، زاده رشد جسمی و ذهنی، و نیز زاده شرایط محیطی و تحصیلی باشد. بر این اساس سه عامل دانش‌آموز، معلم، و کتابخانه دبیرستان مولفه‌های ایجاد کننده و پاسخ دهنده نیازهای اطلاعاتی می‌باشند و همین موارد هستند که در قالب پنج پرسش زیر در این پژوهش مورد توجه‌اند.

۱ - اولویت نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی از نظر هر یک از دو گروه دبیران و دانش‌آموزان کدام است؟

۲ - آیا بین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی مطرح شده توسط دبیران با نیازهای اطلاعاتی مطرح شده توسط دانش‌آموزان تفاوت معنی‌دار وجود دارد؟

۳ - آیا بین انسجام مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی با نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان مطرح شده توسط آنها همخوانی وجود دارد؟

۴ - آیا بین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان با هر یک از متغیرهای فردی آنها مانند رشته تحصیلی، سال تحصیلی، جنس و ناحیه تحصیلی رابطه معنی‌دار وجود دارد؟

۵ - آیا بین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران با هر یک از متغیرهای فردی آنها مانند جنس ، ناحیه تدریس ، رشته تدریس و سابقه تدریس رابطه معنی‌دار وجود دارد ؟

مرور نوشته‌ها

کرین (1971, Crane) دریافت که بین نیازهای اطلاعاتی در رشته‌های علوم انسانی و رشته‌های علوم تفاوت وجود دارد و یکی از مجراهای تأمین نیازهای اطلاعاتی متخصصان را دانشگاه نامرئی تشکیل می‌دهد. کرین از فراست و وایت لی (1971, Whitely, Frost) نقل می‌کند که افزون بر دروازه‌بانهای اطلاعاتی ، سلسله مراتب سازمانی و گروه کاری رسمی از منابع مهم تأمین نیازهای اطلاعاتی متخصصان درون یک سازمان می‌باشند. لاین (نقل از برادران لیل‌آبادی ، ۱۳۷۲ : ۱۷) دریافت که برای روانشناسان مهمترین منابع پاسخده به نیازهای اطلاعاتی ، چکیده‌نامه‌ها و مهمترین منبع پاسخده به نیازهای اطلاعاتی اقتصاددانان روزنامه‌ها هستند. ویلسون (نقل از لیل‌آبادی ، ۱۳۷۲ : ۱۶) تفاوت معنی‌داری بین نیازهای اطلاعاتی کارمندان ستادی و کارمندان رده‌های عملیاتی مشاهده کرد. تحقیق چن (1982, Chen) نشان داد که بیش از ۷۳٪ نیازهای اطلاعاتی پاسخ‌دهندگان را نیازهای فردی تشکیل می‌دهد. نیازهای اطلاعاتی برای رفع مشکلات روزمره ۵۲٪ و نیازهای اطلاعاتی مربوط به حمایت از سازمانها و موسسات ۲۰٪ است. بررسی محتوای ۳۵۰۰ پرسشنامه گردآوری شده از ۳۰۰ کتابخانه نشان داد که کسب اطلاعات درباره فروشندگان نمونه ، اخبار محلی و خدمات بهداشتی بیشترین اولویتها را به خود اختصاص داده است و کتابخانه‌های شخصی و روزنامه‌ها از مهمترین منابع پاسخده به نیاز اطلاعاتی هستند (1989, Vavrek) همین پژوهشگر در تحقیق سال ۱۹۹۱ خود دریافت که مصاحبه شونده‌گان از آگاهیهای ملی با ۷۲٪ ، آگاهیهای محلی ۷۱/۷٪ و تصمیمهای دولتی محلی با ۵۹/۸٪ به عنوان اولویتهای مهم نیازهای اطلاعاتی خود نام برده‌اند. مطالعه مارسلا و بکستر (Marcella & Boxter, 1998) که بر روی ۱۲۹۴ نفر انجام شد ، نشان داد که نیازهای آموزشی ۲۵/۶٪ و نیازهای اوقات فراغت و سرگرمی ۱۶/۹٪ به عنوانهای نیازهای اطلاعاتی برتر هستند.

در مرور نوشته‌های مربوط به بررسی نیازهای اطلاعاتی، تأثیر دیدگاه سیستمی در بررسی نیازها مشهود است. در اکثر این بررسیها به نقش سازمان و فعالیتهای کاری افراد به عنوان یکی از مهمترین عوامل شکل‌دهنده نیازهای اطلاعاتی آنها پرداخته شده و به عوامل دیگر مانند ویژگیهای فردی افراد، نقش عوامل شناختی مانند انگیزش، نگرش و علاقه در شکل دادن نیازهای اطلاعاتی کمتر توجه شده است. گروه شرکت‌کنندگان در همایش کاخ سفید (White) (1979 in Stueart: 176) نیز پذیرفتند که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی با پشتیبانی از سازمانها و موسسه‌ها نقش مهمی در ارضای نیازهای اطلاعاتی افراد درون آن سازمانها و بهبود خدمات آنها برعهده دارند. و از آنجا که فعالیتهای و حیطه‌کاری افراد و وظایف سازمان از مهمترین عوامل شکل‌دهنده نیازهای اطلاعاتی آنها هستند، کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی می‌توانند با بررسی این وظایف به شناخت و تحلیل نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان از منابع اطلاعاتی بپردازند.

برای ارائه الگویی مناسب از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان، توجه به نیازهای فردی و اجتماعی حائز اهمیت است. در ارائه الگوی پیشنهادی برای بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی، سعی شده است ضمن توجه کافی به نیازهای اساسی انسانی، مبتنی بر هرم نیازهای مازلو، هدفهای تربیتی و کارکردها و وظایفی که نظام آموزش و پرورش در جهت تحقق آن است در نظر گرفته شود. در شکل‌گیری این مدل، الگوی چن در بررسی نیازهای اطلاعاتی مورد توجه قرار گرفت که با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی ایران تغییراتی به خصوص در نیازهای سیاسی و اجتماعی آن اعمال شد. این نیازها در چهار گروه تقسیم‌بندی شده که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

۱- نیازهای فردی: گروهی از نیازهای افراد ناشی از تمایلهای، نگرشها، احتیاجها و شرایط ویژه انسان به عنوان یک "فرد" که برای تداوم حیات و رشد فردی به آن احتیاج دارد. در این بررسی این موارد در گروه نیازهای فردی قرار می‌گیرد. نیازهایی که می‌تواند تا حدودی بازگو کننده اطلاعات انطباق‌دهنده و معین در نیازهای اطلاعاتی مبتنی بر هرم نیازهای مازلو و نیازهای فردی در الگوی چن باشد. اهداف نظام آموزش متوسطه نیز به نیازهای فردی توجه داشته و در مقوله‌هایی مانند توجه به بهداشت فردی، آموزشهای

مربوط به روابط خانوادگی ، ورزش و سرگرمی و تقویت ذوق و استعداد هنری به آن اشاره شده است .

۲- نیازهای آموزشی و تحصیلی : دانش‌آموزان دبیرستانی به علت شرایط ویژه رشد تحت تاثیر نظام آموزشی‌اند و این نظام ، پاره‌ای از نیازهای اطلاعاتی آنها را شکل داده و ارضاء می‌کند . در اهداف مندرج در کلیات نظام آموزش متوسطه ، در هدفهایی مانند آموزش علوم و فنون ، زمینه‌سازی برای ادامه تحصیل در مقاطع بالاتر و تقویت روحیه مطالعه ، پژوهش و نقد و تفکر به این نیازها توجه شده است ، در هماهنگی با الگوی چن و با در نظر گرفتن اهداف نظام آموزش متوسطه ، گروه دوم از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی تحت عنوان نیازهای آموزشی طبقه‌بندی شد .

۳- نیازهای سیاسی و اجتماعی : رابطه فرد با جامعه شکل‌دهنده گروه سوم از نیازهای اطلاعاتی است . همانطور که مازلو نیز به آن اشاره دارد نیازهای سطح بالاتر مانند نیاز به عزت و احترام و خود شکوفائی ، نیازمند محرکهای بیرونی و شرایط محیطی است . ارضاء این گروه از نیازها در بستر شرایط اجتماعی مطلوب شکل می‌گیرد . در اهداف نظام آموزش متوسطه نیز یکی از هدفهای مهم نظام آموزشی ، رشد آگاهیهای سیاسی اجتماعی ، شناخت ارزش کار و آمادگی برای اشتغال ، آشنایی با نظم و قانون و حقوق شهروندی می‌باشد . در این راستا ، در هماهنگی با الگوی چن گروه سوم از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی ، نیازهای سیاسی و اجتماعی نام گرفت .

۴- نیازهای مذهبی و معنوی : چون هدف اصلی نظام تعلیم و تربیت در ایران گسترش ایمان و اعتقاد به مبانی اسلامی است . پاره‌ای از نیازهای اطلاعاتی افراد را نیازهای مذهبی و دینی آنها شکل می‌دهد . این دسته از نیازها در اهداف نظام آموزش جایگاه ویژه‌ای دارند و مازلو در سلسله مراتب نیازهای خود در مبحث نیازهای ایمنی و خود شکوفایی به آنها اشاره می‌کند .

بر اساس موارد بالا عناصر متشکله الگوی مورد استفاده قرار گرفته در این پژوهش عبارتند از :

نیازهای فردی :

نیازهای زیستی مانند غذا ، مسکن ، پوشاک ، بهداشت و ...

نیازهای مرتبط با روابط خانواده ، ازدواج و تربیت فرزند

آگاهیهای روزمره

نیازهای مرتبط با اوقات فراغت ، ورزش و سرگرمی

ذوق و استعداد هنری

نیازهای آموزشی :

تقویت توان آموزشی مدرسه

فراهم نمودن زمینه برای آموزش عالی

آموزش مشاغل و حرفه‌ها

آموزش مستمر و مادام العمر

نیازهای اجتماعی و سیاسی :

شناخت فرهنگ ، تاریخ و گذشته جامعه و دیگر کشورهای جهان

رشد آگاهیهای سیاسی و درک و تحلیل مسائل ایران و جهان

روابط اجتماعی مانند نظم ، قانون ، حقوق شهروندی ، ارزشهای اجتماعی

کاریابی و آشنایی با مشاغل و حرفه‌ها

نیازهای مذهبی و معنوی :

آشنایی با مبانی اعتقادی دین و تقویت آن

آشنایی با دیدگاههای سیاسی و اجتماعی اسلامی

آشنایی و تقویت ارزشهای والای انسانی مانند ایثار ، گذشت و غیره

جامعه و نمونه مورد مطالعه

جامعه آماری این مطالعه از سه گروه تشکیل شده است :

- الف . کلیه دانش‌آموزان مقطع متوسطه که در سال تحصیلی ۷۹ - ۷۸ در دبیرستانهای دولتی شهر مشهد مشغول به تحصیل بودند (۱۴۳۵۷ نفر) .
- ب . کلیه دبیرانی که در سال تحصیلی ۷۹ - ۷۸ در مقطع متوسطه دبیرستانهای دولتی (عادی) شهر مشهد مشغول تدریس بودند (۵۴۱۵ نفر) .
- ج . کلیه کتابخانه‌های دبیرستانهای متوسطه عادی در مشهد که در سال تحصیلی ۷۹-۷۸ دارای مجموعه ۲۰۰۰ جلد یا بیشتر کتاب بودند (۵۶ کتابخانه) .

نمونه

حجم نمونه براساس فرمول مورگان برای دانش‌آموزان ۳۸۴ و برای دبیران ۱۶۵ نفر تعیین شد (دیانی ، ۱۳۷۸ : ۶۵) با پیش‌بینی امکان عدم پاسخ‌دهی این اعداد برای دانش‌آموزان ۳۹۵ و برای دبیران به ۲۰۰ افزایش یافت .

روش نمونه‌گیری

برای نمونه‌گیری از روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شد . براساس اطلاعات کسب شده از واحد کارشناسی متوسطه اداره کل آموزش و پرورش خراسان ، مناطق آموزشی هفتگانه آموزش و پرورش مشهد در سه گروه غنی ، متوسط و ضعیف از لحاظ امکانات آموزشی و فرهنگی تقسیم‌بندی شد . با توجه به نظر کارشناسان آن اداره کل ، ناحیه دو به عنوان نماینده ناحیه غنی ، ناحیه ۳ به عنوان نماینده متوسط و ناحیه ۵ به عنوان نماینده ضعیف انتخاب شد . در مرحله بعد برای انتخاب دانش‌آموزان ، از میان سالهای تحصیلی ، سال دوم و سوم و از میان رشته‌های تحصیلی رشته ریاضی و تجربی انتخاب شدند ، نمونه دبیران نیز از میان دبیران دبیرستانهای یاد شده که بیشتر در سالهای دوم و سوم و رشته‌های ریاضی و تجربی تدریس داشتند بطور تصادفی انتخاب شدند . اطلاعات آماری مربوط به نمونه در جدول (۱) آمده است .

ناحیه ۵	ناحیه ۳	ناحیه ۲	
۶۲	۶۸	۷۰	تعداد دبیران
۱۲۲	۱۲۳	۱۵۰	تعداد دانش‌آموزان
۱۲	۴	۱۶	تعداد دبیرستانها

جدول (۱) افرآوانی دانش‌آموزان و معلمان شرکت کننده در پژوهش

از میان دبیرستانهای انتخاب شده ، دو دبیرستان یکی پسرانه و یکی دخترانه بطور تصادفی برای هر ناحیه برگزیده شد ، که عبارت بودند از دبیرستانهای مریم (دخترانه) و میرزا کوچک خان (پسرانه) در ناحیه ۲ دخترانه سعدی و پسرانه ابوذرغفاری در ناحیه ۳ و دبیرستانهای دخترانه وحید و پسرانه تختی در ناحیه ۵ .

ابزارهای گردآوری اطلاعات

برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد . در بخش اصلی که به بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی اختصاص دارد ، داده‌ها با دو پرسشنامه جداگانه که دارای یک ساختار بود ، یکی برای دانش‌آموزان و دیگری برای دبیران ، گردآوری شد . پرسشهای پرسشنامه از نوع پرسشهای تلفیقی باز و بسته که در دو بخش اطلاعات هویتی و بخش مربوط به پرسشهای تحقیق ، تدوین شد . در مرحله اول با توجه به تقسیم‌بندی فوریه و کروگر (226, Fourie & Kruger : 1995) نیازهای اطلاعاتی در چهار گروه نیازهای فردی ، آموزشی ، سیاسی اجتماعی و مذهبی تقسیم‌بندی شد . سپس با مراجعه به الگوی چن در بررسی نیازهای اطلاعاتی و با در نظر گرفتن اهداف کلی نظام آموزش متوسطه ، این گروهها به زیر گروههایی تقسیم‌بندی شد . در این تقسیم‌بندی سعی شد که اهداف کلی نظام جدید آموزش متوسطه و نیازهای انسانی مازلو در نظر باشد .

الگوی تهیه شده توسط عده‌ای از متخصصان و استادان روان‌شناسی و آموزش و پرورش مورد بررسی قرار گرفت . برای سنجش روایی پرسشها از پیش‌آزمون (Pilot study) استفاده شد و در نمونه‌ای به حجم ۵۰ دانش‌آموز و ۱۰ معلم در گروهی قابل‌قیاس

با گروه نهایی اجرا شد. نتایج این آزمایش موجب رفع خطای احتمالی و اصلاح شش پرسش شد.

در بخش دوم که به ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی اختصاص داشت الگوی دیگری طراحی شد. در این الگو نیز نیازها در چهار گروه کلی اصلی تقسیم‌بندی شدند. در داخل هر یک از گروه‌های چهارگانه، زیر گروههایی با هماهنگی با الگوی اصلی تحقیق در نظر گرفته شد که توصیف‌کننده محتوای هر یک از گروه‌های چهارگانه باشد. با مراجعه مستقیم به کتابخانه‌های مورد پژوهش، به ارزیابی مجموعه کتابخانه‌ها پرداخته شد. عنوان کتابها به عنوان مبنای طبقه‌بندی در گروههای چهارگانه نیازهای اطلاعاتی مورد استفاده قرار گرفت و در مواردی که عنوان گویا نبود با مراجعه به محتوای کتابها سعی در تفکیک کتابها در هر یک از گروهها شد. کتابهایی که به بیش از یکی از گروهها اختصاص داشتند در همه گروههای مربوطه نیز قرار داده شدند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱۹۴ پسر بترتیب ۷۲ نفر از ناحیه دو، ۶۳ نفر از ناحیه سه و ۵۹ نفر از ناحیه پنج به پرسشها پاسخ دادند و ۲۰۱ نفر دختر بترتیب ۷۸ نفر از ناحیه دو، ۶۰ نفر از ناحیه سه و ۶۳ نفر از ناحیه پنج به پرسشنامه‌ها پاسخ دادند. پاسخ دهندگان ۲۰۸ نفر از رشته ریاضی و ۱۸۷ نفر از رشته تجربی بودند. ۲۱۳ نفر از این افراد در سال دوم و ۱۸۱ نفر در سال سوم متوسطه تحصیل می‌کردند.

۵۳ درصد از دبیران شرکت‌کننده در پژوهش مردان و ۴۷ درصد زنان بودند. ۴۵ دبیر مرد از ناحیه دو، ۳۴ دبیر مرد از ناحیه سه و ۲۷ دبیر مرد از ناحیه پنج (جمعاً ۱۰۶ نفر) و ۲۵ دبیر زن از ناحیه دو، ۳۴ دبیر زن از ناحیه سه و ۳۵ دبیر زن از ناحیه پنج (جمعاً ۹۴ نفر) در تحقیق شرکت کردند. ۲۰/۵٪ دبیران در رشته فیزیک - ریاضی و کامپیوتر، ۷٪ درصد در رشته شیمی، ۱۹٪ در الهیات - عربی و بینش اسلامی، ۱۶٪ در ادبیات فارسی، ۱۲٪ در تاریخ - جامعه‌شناسی، روانشناسی - جغرافیا، ۷٪ در زبان انگلیسی و ۹٪ در سایر رشته‌ها تحصیل کرده بودند.

۱۹٪ دبیران ۱ تا ۷ سال ، ۳۱٪ دبیران ۸-۱۴ سال ، ۲۸٪ دبیران ۱۵-۲۱ سال ، ۱۸٪ ۲۲-۲۸ سال و ۴٪ دبیران ۲۹-۳۵ سال سابقه کار داشتند .

محاسبه میانگین و در نتیجه اولویت تخصیص داده شده به نیازها توسط دانش‌آموزان و دبیران نشان داد که بین اولویتهای تخصیص داده شده این دو گروه همسانی وجود ندارد این تفاوتها در جدول شماره (۲) منعکس شده است .

اولویت دبیران	میانگین دبیران	اولویت دانش‌آموزان	میانگین دانش‌آموزان	نیازهای اطلاعاتی
۴	۱/۴۳	۱	۱/۵۱	ازدواج ، تربیت فرزند و روابط با دیگران
۳	۱/۳۹	۲	۱/۵۲	زمینه‌های بهداشتی
۱	۱/۳۷	۳	۱/۶۳	اعتقادات دینی
۱	۱/۳۵	۳	۱/۶۳	ارزشهای انسانی
۸	۱/۷۶	۴	۱/۷۱	اخبار و اطلاعات روزمره
۴	۱/۴۲	۵	۱/۸۰	آمادگی برای کنکور
۴	۱/۴۵	۶	۱/۸۶	آشنایی با مشاغل و حرف و بازار کار
۴	۱/۴۴	۷	۱/۹۳	وجود منابع کمک آموزشی
۹	۱/۹۳	۷	۱/۹۴	نوق و استعداد هنری
۲	۱/۳۵	۹	۱/۹۸	آشنایی با قوانین اجتماعی
۹	۱/۹۴	۹	۱/۹۹	ورزش و سرگرمی و مسائل متفرقه
۱۰	۲/۰۸	۱۰	۲/۰۳	راهنماها و دستورالعملها
۸	۱/۷۶	۱۱	۲/۲۰	دیدگاههای سیاسی ، اجتماعی ، فلسفی اسلام
۵	۱/۶۴	۱۲	۲/۲۹	آشنایی با مسائل فرهنگی ، اجتماعی
۶	۱/۶۷	۱۳	۲/۳۵	آشنایی با روش تحقیق ، مطالعه و نگارش
۷	۱/۷۰	۱۴	۲/۴۹	آشنایی با قانون اساسی و احزاب

جدول (۲) میانگین و اولویت تخصیص داده شده به نیازها توسط دانش‌آموزان و دبیران

تحلیل واریانس نمرات اختصاص داده شده به نیازهای فردی، نیازهای مذهبی و معنوی نیازهای آموزشی و تحصیلی و نیازهای سیاسی و اجتماعی نشان داد که بین نیازهای فردی و نیازهای مذهبی و معنوی به عنوان مهمترین نیازها تفاوت معنی‌دار وجود ندارد، اما بین این دو با نیاز آموزشی و تحصیلی (دومین گروه نیازها) و نیازهای سیاسی و اجتماعی (سومین گروه نیازها) تفاوت معنی‌دار وجود دارد. در مقایسه از نظر دبیران بین اولویت نیاز آموزشی و فردی تفاوت معنی‌دار وجود ندارد. اما بین این دو و دو گروه نیاز دیگر تفاوت معنی‌دار وجود دارد. خلاصه اینکه برای دانش‌آموزان نیازهای فردی و نیازهای مذهبی و معنوی در اولویت اول، نیازهای آموزشی و تحصیلی در اولویت دوم و نیازهای سیاسی و اجتماعی در اولویت سوم اهمیت قرار دارند. در مقابل از نظر دبیران نیازهای مذهبی و معنوی در اولویت اول، نیازهای سیاسی و اجتماعی در اولویت دوم و نیازهای آموزشی و فردی در اولویت سوم اهمیت قرار دارند.

مقایسه بین میزان نیازهای اطلاعاتی فردی اعلام شده توسط دانش‌آموزان و دبیران نشان داد که بین این دو با اطمینان ۹۵ درصد تفاوت معنی‌دار وجود ندارد. اما بین میزان نیازهای اطلاعاتی اعلام شده دانش‌آموزان و دبیران در سه گروه نیازهای آموزشی و تحصیلی، نیازهای سیاسی و اجتماعی و نیازهای مذهبی و معنوی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

برای تعیین همخوانی مجموعه کتابخانه با میزان نیازهای متفاوت اعلام شده توسط دانش‌آموزان، کتابها براساس موضوع مورد توجه قرار گرفتند و فراوانی کتابهای موجود در هر گروه از نیازها مشخص شد. جدول شماره (۳) این موارد را می‌نمایاند.

نیازها	وحید	سعدی	مریم	ابوذر	تختی	میرزا کوچک خان	فراوانی کل	اولویت
مذهبی	۸۹۶	۱۰۱۲	۱۹۲۵	۱۸۹۴	۸۳۳	۶۶۳		
	۱۶۱	۱۰۰	۳۷۷	۴۲	۴۰	۵۶	۷۶۲۰	۱
	۱۳	۵	۲	۱		۴		
سیاسی	۵۳۱	۶۸۲	۴۹۴	۱۰۲۸	۲۲۴	۳۱۱		
	۲۱۵	۷۶۶	۶۱۳	۱۰۹	۲۱۵	۴۷	۴۵۷۰	۲

		۵	۳	۳	۴	۸	۲۸	
		۲۶۹	۱۹۳	۷۳۸	۲۹۴	۳۱۳	۳۱۲	فردی
۳	۳۳۸۶	۶۳	۲۶۰	۴۴۷	۷۸۰	۷۳۴	۲۰۶	
		۱۰	۷	۳	۵	۱۰	۳۱	
		۲۳۵	۲۴۷	۳۴۳	۵۹۶	۷۴۴	۳۱۸	آموزشی
۴	۲۸۹۶	۳۴	۹۴	۴۲۰	۳۰	۱۴۷	۶۵	
		۱۱	۱۰	۲	۴	۱۰	۱۸	

جدول (۳) فراوانی توزیع کتابهای موجود در کتابخانه‌های مورد پژوهش در گروه‌های چهارگانه نیازهای اطلاعاتی

مقایسه اولویتهای فراوانی مواد کتابخانه با اولویتهای نیازهای اعلام شده دانش‌آموزان نشان می‌دهد که بین این دو گروه اولویت تفاوت وجود دارد. دانش‌آموزان نیازهای اطلاعاتی فردی را اولویت اول ذکر کرده‌اند، اما مواد مربوط به این گروه از نیازها در مجموعه اولویت سوم است. دانش‌آموزان از نیازهای مذهبی و معنوی بعنوان اولویت اول توجه کرده‌اند، این مورد در مجموعه نیز از اولویت اول برخوردار است. دانش‌آموزان نیازهای آموزشی و تحصیلتی را اولویت دوم، اما این مورد در مجموعه اولویت چهارم است. دانش‌آموزان نیازهای سیاسی و اجتماعی را به عنوان اولویت سوم خود نام برده‌اند، اما این مورد در مجموعه در جایگاه دوم قرار دارد.

مقایسه اولویتهای مجموعه با اولویتهای مشخص شده دبیران نشان داد نیازهای آموزشی از نظر دبیران اولویت سوم و در مجموعه اولویت چهارم است. در سایر موارد بین این دو گروه تفاوت رتبه وجود ندارد.

برای دانش‌آموزان دختر نیازهای آموزشی و تحصیلتی و نیازهای مذهبی در مقایسه با پسران از اهمیت بیشتری برخوردار است.

بین سالهای تحصیل و اولویت نیازهای اطلاعاتی تفاوت معنی‌دار وجود ندارد.

بین رشته تحصیلتی و اولویت نیازهای اطلاعاتی تفاوت معنی‌دار وجود ندارد.

بین نیازهای فردی دانش‌آموزان با ناحیه تحصیلی آنها تفاوت معنی‌دار وجود ندارد .

بین نیازهای آموزشی و تحصیلی و نیازهای سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان با ناحیه تحصیلی آنها تفاوت معنی‌دار وجود ندارد .

بین ناحیه ۲ و ۳ با ناحیه ۵ در نیازهای مذهبی تفاوت معنی‌دار وجود دارد . دانش‌آموزان ناحیه ۵ نسبت به دانش‌آموزان ناحیه ۲ و ۳ نیاز مذهبی بیشتری احساس می‌کنند .

بین نیازهای مذهبی و معنوی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران زن و مرد تفاوت معنی‌دار وجود دارد .

بین نیازهای فردی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران با ناحیه تدریس آنها رابطه معنی‌دار وجود دارد .

بین نیازهای آموزشی و تحصیلی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران با ناحیه تدریس آنها رابطه معنی‌دار وجود ندارد .

بین نیازهای سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران با ناحیه تدریس آنها رابطه معنی‌دار وجود ندارد .

بین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران با سابقه تدریس آنها رابطه معنی‌دار وجود ندارد .

بین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان مطرح شده توسط دبیران با رشته تدریس دبیران رابطه معنی‌دار وجود ندارد .

یافته‌ها

به نظر دانش‌آموزان کسب آگاهی و اطلاعات درباره ازدواج ، تربیت فرزند و روابط با دیگران که در گروه نیازهای فردی هستند از اولویت اساسی برخوردار است . در گروه نیازهای آموزشی و تحصیلی ، دانش‌آموزان از نیاز به منابع برای آمادگی برای ورود به دانشگاه به عنوان اولویت برتر نام برده‌اند . دانش‌آموزان در گروه نیازهای سیاسی و اجتماعی از شناخت و آگاهی نسبت به بازار کار و اشتغال و در گروه نیازهای مذهبی از

آشنایی با اعتقادات دینی مثل اصول دین و احکام و ارزشهای والای انسانی مانند ایثار و گذشت به عنوان نیازهای مهمی که باید به آنها توجه شود، یاد کرده‌اند.

به نظر دبیران در گروه نیازهای فردی، آگاهیهای بهداشتی و ازدواج و تربیت فرزند و روابط با دیگران و در گروه نیازهای آموزشی و تحصیلی، منابع برای آمادگی ورود به دانشگاه دارای اولویت بیشتری است. دبیران همچنین از آشنایی با قوانین اجتماعی و کسب آگاهیهای لازم درباره اعتقادهای دینی و ارزشهای انسانی به عنوان اولویت برتر در دو گروه نیازهای سیاسی و اجتماعی و مذهبی یاد می‌کنند.

تحقیقات شناختی در غرب نشان داده است که انسان در مراحل گوناگون زندگی و در حرکت به سوی یادگیری، همواره از خود شروع می‌کند، موضوعی که استریپ لینگ (Stripling, 1996: 638) آن را به خودآگاهی تعبیر می‌کند. این مطلب را همچنین می‌توان بر طبق هرم نیازهای انسانی مازلو نیز تفسیر کرد. زیرا که در سلسله مراتب نیازهای انسان، ابتدا نیازهای غریزی و پایه که جنبه جسمانی‌تر و فردی‌تر دارند باید ارضا شوند. به عقیده ونبرگ (Vanberg, 1989) در 1989، Fourie & Kruger, 1995؛ 228 انگیزه برای جستجوی اطلاعات را می‌توان در دو گروه انگیزه‌های درونی و بیرونی جستجو کرد و در این میان انگیزه‌های درونی نقش بیشتری دارند. به نظر او انگیزه‌های درونی می‌تواند ناشی از کسب شناخت و آگاهی در زمینه موضوعهای مورد علاقه فرد باشد. یافته‌های این پژوهش به وضوح نشان می‌دهد که نیازهای فردی، به نظر دانش‌آموزان، دارای جایگاه برتری هستند. نتایج بررسی چن و اورک از مطالعه نیازهای اطلاعاتی شهروندان نیز گویای این مطلب است. یعنی بیشتر موقعیتهایی که فرد نیازمند کسب اطلاعات است، ناشی از نیازهای فردی اوست.

اولویتهای اعلام شده دبیران و دانش‌آموزان به نیازهای اطلاعاتی یکسان نیست. یکی از دلایل این اختلاف نظر، تفاوتها و ویژگیهای فردی دو گروه دبیران و دانش‌آموزان است. اختلاف سنی، تفاوت تجربه‌ها، شرایط و عوامل محیطی مانند محیط اجتماعی و خانوادگی را می‌توان از جمله این ویژگیها بر شمرد.

توجه دبیران و دانش‌آموزان به نیازهای مذهبی و معنوی به عنوان اولویت اول را می‌توان با توجه به هدف نهایی نظام تعلیم و تربیت همخوان دانست. چون هدف نظام

آموزش و پرورش در ایران « پرورش عبد صالح است » (شریعتمداری ، ۱۳۶۷ : ۱۸۳) جهت‌گیری اهداف ، برنامه‌ها و امکانات نیز بسوی رسیدن به آن هدف می‌باشد و ممکن است که دبیران نیز به عنوان یکی از دست اندرکاران و مجریان مستقیم این برنامه‌ها ، توجه خود را به سوی نیازهای مذهبی و معنوی معطوف داشته باشند .

تفاوت دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان درباره نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی باید مورد توجه برنامه‌ریزان آموزشی و کتابداران دبیرستانی قرار گیرد . زیرا اگر آنها برای برطرف کردن نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان اقدام به مجموعه‌سازی کنند ، در قدم اول باید به شناسایی نیازها و اولویتهای از دیدگاه دانش‌آموزان کنند تا این تفاوت دو دیدگاه باعث ناهمخوانی و ناهمگونی بین نیازهای دانش‌آموزان با برنامه‌ها و منابع نشود . تنها بین انسجام مجموعه کتابخانه‌ها با نیازهای مذهبی و دینی نوعی همخوانی وجود دارد . یافته‌های حسن‌پور گل‌میشی (۱۳۷۶ : ۱۲۸) نیز نشان داده است که بیش از ۴۱/۵٪ منابع موجود در کتابخانه‌های دبیرستانی شهر مشهد در موضوع‌های مذهبی و دینی است . همخوانی نظر دبیران با مجموعه کتابخانه می‌تواند ناشی از آن باشد که چون تهیه منابع برای کتابخانه‌های دبیرستانی بیشتر توسط دبیران و اولیاء دبیرستان صورت می‌گیرد (حسن‌پور گل‌میشی ، ۱۳۷۶) جهت‌گیری منابع نیز بازگو کننده تاثیر نظر و نگرش آنها بر نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان است . بنا به یافته‌های گل‌میشی ، بیش از ۷۱/۷٪ از دانش‌آموزان قادر نبوده‌اند که موضوعهای مورد علاقه خود را از کتابخانه تامین کنند . این مطلب نیز نشان‌دهنده ناهمخوانی بین منابع کتابخانه و نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان است ، موردی که این پژوهش نیز بگونه‌ای دیگر به آن دست یافت و نشان داد که دبیران احتمالاً از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان اطلاع کافی ندارد ، مورد که پژوهشگر نیز با مشاهده حضوری نیز به آن دست یافت .

عدم تفاوت بین نیازهای فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دختر و پسر را همانطور که مازلو نیز به آن اشاره دارد ، می‌توان ناشی از عمومی بودن این نیازها دانست . به عقیده مازلو (۱۳۷۶ : ۹۴) تفاوت‌های بشر بیش از آنکه اساسی باشد ، ظاهری و سطحی هستند .

تفاوت‌هایی مانند رنگ ، مو و ذائقه قبل از آنکه تفاوت‌های اساسی انسانی باشند ، تفاوت‌های ظاهری هستند .

تفاوت بین دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر درباره نیازهای آموزشی و تحصیلی و مذهبی را می‌توان به خصوصیات ویژه فردی این افراد نسبت داد . دانش‌آموزان دختر به علت اوقات فراغت بیشتری که دارند و ویژگیهای شخصیتی مانند حس رقابت بیشتر که محقق به عنوان معلم خود شاهد آن بوده است ، ممکن است از دلایل توجه بیشتر دانش‌آموزان دختر به فعالیتهای آموزشی و تحصیلی باشد .

درباره تفاوت مشاهده شده در نیازهای مذهبی دختران و پسران نیز می‌توان چنین اظهار کرد که چون زمینه‌های احساسی در دختران بیشتر فراهم است ، آنها به امور فطری مانند دین توجه بیشتری دارند .

عدم وجود رابطه بین سال تحصیلی و رشته تحصیلی دانش‌آموزان با نیازهای اطلاعاتی را می‌توان به نزدیکی سال دوم و سوم و رشته ریاضی و تجربی نسبت داد . این تفاوت سنی آنقدر محسوس نیست که بتواند از عوامل تاثیرگذار بر نوع نیازهای اطلاعاتی آنها باشد . اشتراک بسیاری از درسهای دو رشته ریاضی و تجربی نیز ممکن است جایی برای بروز تفاوت باقی نگذارده باشد .

پیشنهادها

- ۱ - توجه به ارضای نیازهای فردی دانش‌آموزان در تدوین هدفهای آموزشی و تربیتی نظام آموزش و پرورش .
- ۲ - توجه به نقش و جایگاه کتابخانه‌های دبیرستانی به عنوان یکی از مراکز اطلاعاتی دانش‌آموزان از طرف مسئولات آموزش و پرورش و ایفای نقش بیشتر این کتابخانه‌ها در فرایند یادگیری دانش‌آموزان .
- ۳ - مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دبیرستانی با توجه به اولویت نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان .

- ۴ - تدوین خط‌مشی‌گزینه‌های مواد و تأسیس کمیته انتخاب با شرکت فعال دانش‌آموزان ، دبیران و مدیران دبیرستانهای .
- ۵ - انتخاب روشهای تدریس فعال که زمینه استفاده مطلوب از کتابخانه‌های دبیرستان را فراهم سازد .
- ۶ - استفاده از مدیریت غیرمتمرکز در تهیه منابع ، به طوری که ناحیه‌های گوناگون قادر باشند با توجه به نوع دبیرستان ، ناحیه تحصیل و جنس دانش‌آموزان به گزینه‌های مواد اقدام کنند .
- ۷ - آموزش کتابداران کتابخانه‌های آموزشی به منظور شناسایی آنها با نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان .
- ۸ - ارائه فهرست توصیفی از کتاب‌های مناسب برای کتابخانه‌های دبیرستانی .

منابع:

- برادران لیل آبادی ، ماه سوری . بررسی نیازهای اطلاعاتی متخصصان قلب و عروق دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی ، ۱۳۷۲ .
- حسن‌پور گل‌میشی ، پرویز . بررسی وضعیت کتابخانه‌های دبیرستانی شهر مشهد . پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد . آستان قدس رضوی . مرکز آموزش ضمن خدمت کارکنان ، ۱۳۷۶ .
- دیانی ، محمد حسین . حجم نمونه در پژوهش‌های پیمایشی . فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی . جلد دوم ، شماره ۳ ، پائیز ۱۳۷۸ .
- شریعتمداری ، علی . جامعه و تعلیم و تربیت : مبانی تربیت جدید . تهران : امیرکبیر ، ۱۳۶۷ .
- مازلو ، ابراهام . انگیزش و شخصیت . ترجمه احمد رضوانی . مشهد : معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی ، ۱۳۶۷ .
- Chen, Chiing Chih. "Citizen information needs: a regional investigation". In : Information Need of 80th. Vol 15, USA : JAI Press Inc. , 1682 .
- Marcella, R. Boxtor G. " The informamtion needs and the information seeking behaviour of a national sample of the population in the United Kingdom, with special reference to needs related to citizenship". Journal of Documentation, Vol 55, No. 2 1999, P. 159 -183 .
- Crane, Diana. " Information needs and use ". Annual Review of Information Science and Technology, Vol.4, 1969, P.3 - 39.
- Fourie, A. J. ; Kruger, A. J. "Basic and developmental information needs of secondary school pupils". Mousaion , Vol. 13, 1995, P. 225 -249.
- Vaverk, B. " Rural information needs and the role of the public library". Library Trends, Vol. 44, No.1, 1995, P. 21-48.